
ОДБРАЊЕНЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Чланак примљен 27. априла 2022.
Чланак прихваћен 28. априла 2022.

МАРИНА МАРКОВИЋ*

Универзитет уметности у Београду
Факултет музичке уметности
Катедра за музикологију

СРПСКО ЦРКВЕНО ПОЈАЊЕ У КОНТЕКСТУ РУСКО-СРПСКИХ КУЛТУРНИХ РЕЛАЦИЈА: ДУГИ ХВИХ ВЕК [Serbian Chant in the Context of Russo-Serbian Cultural Relations: *The Long XVIII Century*]¹

Предмет ове докторске дисертације јесте питање улоге руског, односно украјинског – тзв. *кијевског појања* у процесу формирања српског црквеног појања у ХВИХ веку. Истраживање је спроведено са циљем да се утврди степен повезаности украјинских и српских црквених напева и да се установи којим су путевима – у оквиру сложеног преплета руско-српских културних односа у ХВИХ веку – елементи кијевског појања доспели у богослужбено певање Српске православне цркве. Однос двеју појачких традиција најпре је сагледан кроз призму руско-српских културних релација, а потом и из угла музичких веза и сродности. Одабраном тематском спектру приступљено је из теоријског, историјског, аналитичког и интердисциплинарног угла.

У првом – уводном поглављу, у којем су мапирани кључни проблемски и методолошки правци обухваћени дисертацијом, представљен је и концепт „дугог ХВИХ века”, који је послужио као теоријско упориште у одређењу хронолошких граница истраживања. Узет је, дакле, у обзир „природнији историјски период од оног који покрива стандардна календарска дефиниција”,² који у контексту у српске историје обухвата раздобље између 1690. (Велика сеоба) и 1804. године (Први српски устанак). У том смислу, симболична и

* Контакт: marinajmarkovic@gmail.com

¹ Дисертација је рађена под менторством др Иване Перковић, редовног професора Факултета музичке уметности Универзитета уметности у Београду. Одбрана је одржана 30. октобра 2020. године, пред комисијом у чијем су саставу били, поред др Перковић, следећи чланови: др Марија Масникоса, ванредни професор Факултета музичке уметности, др Биљана Лековић, доцент Факултета музичке уметности, др Драган Ашковић, ванредни професор Православног богословског факултета Универзитета у Београду и др Биљана Мандић, ванредни професор Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу.

² Frank O’Gorman, *The Long Eighteenth Century: British Political and Social History 1688–1832*, London, Oxford, New York: Bloomsbury Academic, 1997, xi.

значајна јесте следећа паралела: управо из 1804. године датирају прве оцене ученика Карловачке богословије из предмета Црквено појање.

У фокус другог поглавља под насловом „Српско појање и руско-српске културне релације до краја XVIII века“ постављени су историјски и социокултурни аспекти рускословенског усмерења српског народа у XVIII столећу и идентификована она збивања, која су непосредно или, пак, посредно омогућила продор елемената кијевског појања у српску црквено-појачку праксу. Наиме, услед сложености политичког и верског положаја Срба досељених на просторе Хабзбуршке монархије 1690. године, суочених са опасношћу асимилације и изложених снажном притиску католичког прозелитизма на територији коју су населили, ојачавање веза са једноверном Русијом било је од пресудног значаја за очување њиховог националног и верског идентитета, обнову постојећих, али и утемељење нових видова културног испољавања у XVIII веку. Разноврсни импулси културне подршке српском народу долазили су превасходно из југозападних делова Руске Империје (данашње Украјине), чије се становништво налазило у сродним историјским и социокултурним приликама готово један век раније.

Руско-српске културне везе су, у процесу обнове духовног живота, утемељења школства и развоја књижевне културе Срба, резултирале ослонцем на одговарајуће моделе – богословски и едукативни, актуелне у југозападним деловима Руске империје, као и живим контактима са водећим источнословенским православним издавачким центрима и њиховом продукцијом. Стога су у дисертацији, у оквиру разматрања феномена распрострањености руске књиге међу Србима у XVIII веку, идентификовани могући путеви пристизања руско-украјинских појачких зборника са напевима кијевског појања у српску средину. Примерци настали у другој половини XVII и у XVIII веку, са мелодијама фиксираним руском квадратном (кијевском) нотацијом, који су до данас сачувани у српским библиотекама, сагледани су као докази полазне претпоставке да је међу српским живљем у аустријском царству било људи музички писмених према мерилу средина и времена о којима је реч, који су, следствено томе, били упознати са појачком традицијом тзв. *кијевске школе музике*, чије су елементе могли да уткају новонастајуће српско појање.

Управо је школовању Срба на Кијево-Могиљанској академији, као вишеструко важном фактору у обликовању физиономије српског појања, посвећена значајна пажња у трећем поглављу под насловом „Српско појање и руско-српске просветне релације у XVIII веку“. Указано је на то да је учење литургијског појања – едукативни огранак, формулисан крајем XVIII столећа у тзв. *Нотни ирмолошки разред*, било значајан сегмент школског предмета Музика, а самим тим и део програма *Седам слободних вештина*, на коме је почивао образовни систем кијевског училишта, те да су питомци Академије овладавали актуелном појачком традицијом југозападне Русије на два подједнако заступљена начина у наставном процесу. Са једне стране, појање се учило усменим путем, у хоровима и за певницама при црквама града Кијева, а са друге – помоћу записа мелодија начињених руском квадратном нотацијом и сакупљених у ирмологионима, специфично украјинским појачким зборницима мешовитог садржаја, чија је употреба подразумевала одређену музичко-теоријску обуку.

Тако су српски студенти Кијево-Могиланске академије, савладавајући југозападноруски појачки репертоар на описане начине, могли су да допринесу по повратку у отаџбину упливу елемената кијевског појања у српске црквене напеве, чинећи то са једне стране кроз богослужбену праксу, а са друге – стављајући и стечено појачко знање у службу просвећивања подмлатка у својој матичној средини.

Научно релевантни и аргументовани докази о знатном уделу мелодија кијевског појања у обликовању физиономије напева српског појања изнети су у четвртом поглављу под насловом „Српско појање и руско-српске релације у XVIII веку: музички аспект“. Установљене су бројне аналогije у равни специфичних музичких одлика двеју појачких традиција, које се тичу корпуса мање мелизматичних мелодија у српском и кијевском појању. Утицај кијевских црквенх мелодија на српске богослужбене напеве остварен је у формалној сфери, – у области макроформе, као и у равни микроформе – али и на плану саме музичке супстанце српског појања. Кијевско појање је превасходно пружило подесну структуралну основу за синтезу елемената из којих је израсло српско појање – не само руског црквено-појачког наслеђа, већ и касновизантијске музичке традиције, као и српског народног певања.

Дисертација садржи укупно 384 странице, са 17 нотних примера, 22 репродукције и 50 табела (у главном тексту и опсежном прилогу). Библиографски одељак обухвата 350 јединица на српском, руском, украјинском и енглеском језику, уз 7 адреса веб извора и 10 примарних извора – појачких зборника руско-украјинске провенијенције.